

- AGZ: Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum t. zw. Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868-1935. – T. 1-25.
- Skor. – Skorowidz gminny Galicyi. – Wiedeń, 1907. – 1023 s.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880-1902. – T. 1-15.
- SSNO – Słownik staropolskich nazw osobowych // Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1965-1985. – T. 1-7.
- Sv. – Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha: Nakladatelství ČSAR, 1964.
- ŽDž.: Žródła dziejowe. – Warszawa, 1902. – T. XVIII, cz. 1.

Vira Kotovich. Oykonyms by Sambir district: phonetic and morphemic-slovotvirni changes

The article analyzes the phonetic and morphemic-slovotvirni changes reflected in the names of certain boiko settlements, localized in the territory of modern Sambir district, Lviv region, clarified the nature of such changes, the necessity of returning oykonymam their original sound.

Key words: Sambir district, Boikivschyna, oykonym, anthroponym, apelyatyv, phonetic changes, morphemic-slovotvirni changes oykonymotvirna model.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2012 р.

УДК 811. 161. 242
ББК 81.411.1-314

Інна Воляннюк (Кременець)

**ОЙКОНІМІЯ ШУМЩИНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ
СТОЛІТЬ**

У статті простежено заселення Шумського району Тернопільської області за даними ойконімії; проаналізовано становлення та розвиток ойконімії краю, беручи до уваги перифіксації назв поселень в історичних документах, характер твірного слова та топонімотворчого форманта.

Ключові слова: ойконім, перифіксація, історичне джерело, апелятив, особова назва.

Територія Шумщини багата на археологічні знахідки, що належать до різних історичних епох і виявляють найдавніші сліди перебування тут первісної людини. Так, у селах Новостав, Бірки, Стіжок виявлені поселення і стоянки мезоліту (перехідної фази від палеоліту до неоліту) [6, 4]. Крем'яні вироби цієї епохи та пізнього палеоліту віднайдено також у сс. Васьківцях, Великій Іловиці, Вілії, Кутах, Новосілках [3, 35-36]. Залишки поселень трипільців відомі біля сіл Бриків, Бодаки, Онишківці, Васьківці, Кути, Новостав, Шумбар та в місті Шумську.

Поховання періоду доби міді розкопано поблизу с. Обич. У 1938 р. велику майстерню кремінного знаряддя досліджував О. Цинкаловський у с. Ісерні (Кутянка). У цьому поселенні було зібрано кількасот кремінних ядрищ, скалок, півфабрикатів, готових знарядь, товкачів. Кілька кам'яних сокир та інші кам'яні знаряддя доби міді знайдено поблизу с. Великої Іловиці [4, 44].

Племена комарівської культури жили від 1500 до 800 років до н. е. Основним їхнім заняттям було землеробство. Знаряддя праці, зброю, прикраси виготовляли з кременю, каменю, кісток і бронзи. Кам'яні знаряддя доби бронзи знайдено в селах Соснівка та Літовище [6, 5; 7, 45]. Поховання доби ранньої бронзи виявлено поблизу сіл Васьківці, Кути, Тетильківці.

Пам'ятки матеріальної і духовної культури первісного суспільства, виявлені на території Шумщини, наочно переконують, що цей край з найдавніших часів був заселений нашими предками. Про архаїчність заселення досліджуваного краю свідчать не лише археологічні знахідки, а й ойконіми, передусім їх словотвірна структура, семантика твірних основ і час першофіксацій у писемних джерелах.

Найдавнішими назвами поселень Шумщини є літописні ойконіми *Шумськ*, *Данилів* (сьогодні неіснуюче) та *Стіжок*.

Найперша згадка про *Шумськ* датується в Лаврентіївському літописі під 1149 р.: „Володимирко приступилъ бяше къ *Шюмьску*” [ПСРЛ I, 323]; 1152: „Изяславъ... посла... посадники въ городы: въ *Бужескъ*, въ *Шюмескъ*, въ *Тихомль оу Вигошевѣ*” [ПСРЛ II, 454]. Оскільки *Шумськ* як місто у писемних джерелах фіксується уже в XII ст., то як звичайний населений пункт він мусив виникнути набагато раніше. Адже перш, ніж звичайне поселення могло отримати статус міста, мусило пройти не менше 50 – 100 років. У топонімічних дослідженнях висловлю-

ються різні думки вчених щодо походження цього ойконіма. Вони описані нами у давніших дослідженнях [2, 68-71]. На нашу думку, ойконім *Шумськ* утворено від найменування гідрооб'єкта на зразок *Шум, Шума, Шумок* чи под. за допомогою релятивного суф. **-ьск** (> **-ськ**). Тепер об'єкт з такою назвою поблизу Шумська не простежується, але це міг бути якийсь потік, який існував у давнину, а сьогодні зник чи його перейменовано. Городище княжого Шумська археологи виявили між сс. Бриків та Онишківці на узвишші правого берега р. Куми (права притока Вілії). Не виключено, що р. Кума у час виникнення Шумська могла називатися Шума (від *шум, шуміти*), але згодом, під впливом народно-етимологічної асоціації з апелятивом *кума*, почала називатися Кума [1, 36]. Зміна кореневого **ю** у літописному записі (*Шюмеск*) на у (*Шумськ*) відбулася внаслідок поступового ствердіння шиплячих.

Свідком княжої доби є ойконім *Данилів* – „середньовічне волинське неіснуюче від XIII ст. місто” [1, 337]. На жаль, дата заснування поселення нам не відома, перша писемна згадка датується 1240 р.: „видив же Кремянець и град Даниловъ” [ПСРЛ I, 786]. За О. Цинкаловським, у 1261 р. князь Данило Романович на вимогу татар наказав зруйнувати багато міст на Волині, разом зі столицею Волині Володимиром, тоді було зруйновано й город Данилів [Цинк., 337]. Велике городище й підгороддя цього міста знаходиться тепер на схід від міста Кременець, в напрямку Шумська. За походженням ця назва є відантропонімним ойконімом із посесивним суфіксом **-ов** (> **-ів**). Твірною основою його є ОН Данило. Отже, *Данилів* – „місто Данила”.

Недалеко від містечка *Данилів* знаходилося ще місто *Стожок*. Найімовірніше, це місто було розташоване на місці сучасного села *Стіжок* Шумського району. Поблизу села виявлено залишки поселення з майстернею крем'яних знарядь доби бронзи та двох городищ часів Київської Русі [ІМС Т, 608]. Вперше назва цього поселення фіксується в Лаврентіївському літописі під 1261р.: „Левъ розмета *Даниловъ* и *Стожекъ*” [ПСРЛ I, 786]. Власноручно зруйнована фортеця в наступні роки не відбудовувалась, а тому про поселення *Стіжок* не згадують більше ні пізніші літописи, ні інші писемні пам'ятки. Лише в актових книгах Кременецького земського суду з XVI ст.

знаходимо запис з 14.XI.1544 р. про розмежування земель в селах Залисецьке і Стожецьке.

Назву ойконіма *Стіжок* виводимо від давньоукраїнської загальної назви **СТОЖЬКЪ** „межовий знак, стіжок”, а виникнення назви поселення відбулося, очевидно, шляхом метонімічного перенесення назви примітного географічного об'єкта на розміщене біля нього поселення.

До давньоукраїнського періоду заснування, на нашу думку, належать також ойконіми *Сураж*, *Башківці*, *Тетильківці*, *Бірки*, *Потуторів*, *Боричів*, *Малинів*, *Цеценівка*. Вони уперше фіксуються в історичних джерелах XIV-XVI ст., твірними основами більшості з цих ойконімів є давньослов'янські відкомпонитні антропоніми, а топонімоторними формантами у них виступають архаїчні суфікси **-*jь** (**-*j-е**, **-*j-а**), **-ів** (< **-ов**) та ін.

Першу згадку про поселення *Сураж* знаходимо в історичних джерелах під 1550 р.: *Suroż* [ZD XIX, 34]. Поблизу цього села виявлено залишки давньоруського городища, яке датується XI-XIII ст., що свідчить про архаїчність виникнення як самого поселення, так і його назви. Ми вважаємо, що ойконім *Сураж* – це відантропонімне утворення, яке походить від давньослов'янського імені **Сурадъ* і посесивного суфікса **-*jь**. ОН *Сурадъ* – це усічений варіант давнього двочленного імені, першим препозиційним компонентом якого був *Суди-* чи *Сули-*, який згодом зазнав усічення до одного складу *Су-*, пор. *Судимиръ*, *Сулимиръ* [Мор., 189]. Другим, постпозиційним, компонентом імені *Сурад* є елемент *-рад*. Після приєднання до імені **Су[ди]рад* суфікса **-*jь** фінальний приголосний імені *-д* закономірно змінився на *-ж*.

Назва поселення *Башківці* вперше згадується в 1545 р.: *Башковцы* [Теод. III, 352]). Цей ойконім походить від патроніма *башківці* з первісним значенням „рід чи піддані *Башка*”: *Башківці* < *башківці* < люди *Башка*. ОН *Башко*, можливо, утворена від композитного антропоніма, першим компонентом якого є *Бах-*, напр.: *Бахатоуръ* чи *Бахтіяръ* [Мор., 9].

Ще одним давнім поселенням Шумщини є *Тетильківці*, хоча писемну першофіксацію його знаходимо лише з 1552 р.: *Титильковцы* [АЮЗР 7/II, 33]). Це теж відпатронімний ойконім, утворений від пароніма *тетильківці*, з первісним значенням „рід чи піддані *Тетилька*”. ОН *Тетилько*, найімовірніше утворено від

композитного імені *Тетимил в результаті синкопічного усічення фіналі першого і початку другого компонента імені *Тети[ми]л* і приєднання демінутивного суфікса **-к-о**: *Тетилько* < **Тети[ми]лько*, пор. *Тетикъ* [Мор., 192].

Давньоукраїнською за часом виникнення вважаємо й назву поселення на **-и** – *Бірки*, яка уперше фіксується з 1539 р.: *zemla ... Borkowskaia ...* [АЮЗР 7/II, 35-42], 1583 р. – *Borky* [ZD XIX, 143]. Цей ойконім ми виводимо від родинної назви *борки* „родина *Борка*”. ОН *Борко* могла виникнути від композитного імені з компонентом *Бор-* на зразок *Боригн.:въ Бориславъ* [Мор., 22].

Ойконім *Потуторів* уперше зафіксовано в документах з 1583 р.: *Potutorowa* [ZD XIX, 140]. Твірною основою цього ойконіма є відкомполітне ім'я *Потутор чи *Потудор, що могло утворитися шляхом усічення фіналі препозитивного компонента *По[и]-* композитного імені **По[и]тудор* або **По[и]тутор*. Первісне значення „*Потуторів (двір чи ін.)”. Пор.: *Поиминъ, Потуль* [Мор., 153-154]. У назві *Тудоръ* [Мор., 195] простежуються наслідки прогресивної асиміляції за дзвінкістю *д > т*. Це стосується й ОН *Потудор > *Потутор.

Тільки у першій половині ХХ ст. виявляємо писемно засвідчені ойконіми *Боричів* і *Малинів*, в основах яких, на нашу думку, відображені слов'янські автохтонні відкомполітні власні назви. Так, ойконім *Боричів* утворено від ОН *Боричъ* [Мор., 23], що є дериватом імені *Бориславъ* [Туп., 116], за допомогою суфікса **-ів** (<**-ов**). Аналогічно утворено й ойконім *Малинів* від антропоніма *Малин* [Богд., 176], що є дериватом *Малон.:гъ*, пор. ще *Маловекъ, Малозимъ* [Мор., 117-118]; пор. також ойконім *Малин* (Жт).

Порівняно нову словотвірну модель репрезентують українські ойконіми на **-івк-а**. Твірна основа одного з них на теренах Шумщини – *Цеценівка* – мотивована, вважаємо, слов'янським автохтонним відкомполітним іменем *Цецен. Першофіксацію цієї назви поселення знаходимо у писемних джерелах ХVІ ст.: *Цеценівка* – 1533 р.: *Ceceniewka* [AS III, 452]). Ойконім утворено за допомогою суф. **-івк-а** (< **-овк-а**) від слов'янського відкомполітного імені *Цецен, що могло утворитися від *Ciecierad* [Mal., 67], пор. *Цеценко* [СП, 376].

ХV століття – час першофіксації небагатьох назв поселень. Серед них – відпатроніміними є назви *Пицятинці*, 1449 р.:

Пищатинці [РИБ I, 110], ойконім утворено від патроніма *пищатинці* „рід чи піддані Пищати”, пор. ст. чес. *Piščata* [Svob., 165], та *Матвіївці*, 1449 р.: Матъфеевцы [РИБ I, 110], утворено від *матвіївці* „рід чи піддані Матвія”, „поселення, яке заселяють *матвіївці*”. Відродинний ойконім *Ходаки* засвідчений у документах з 1468 р.: *Chodaki* [AS III, 20], від *Ходаки* „родина *Ходака*” [Богд., 116].

Уперше в документах XV ст. виявляємо також першофіксації складних ойконімів, які репрезентуються назвами поселень *Новостав*: 1459 р. – отъ Нового ставу [АЮЗР 8/IV, 18], сучасний ойконім утворено шляхом онімізації словосполучення *новий став*; а назву *Новосілки*, 1444 р.: z... *Nowosielec* [AS I, 40], 1545 р. – „...сь Новоселокъ” [Пам. II, 77], утворено від апелятива *новосілки* „новозасноване поселення” [5, 105], пор. *новоселець* „новий поселенець” [Гр. II, 569].

Одиничними прикладами засвідчені в джерелах назви поселень з суф. *-*j-а*, конфіксальні та відапелятивні ойконіми. Першофіксацію ойконіма *Рибча* виявляємо в документах з 1434 р.: *Рыбча* [АЮЗР 8/IV, 133]. Ця назва походить від ОН *Рыбка* [Мор., 170] та суф. *-*j-а*. Ойконім *Залужжя* уперше фіксується в документах з 1463 р.: *Залужжя* [AS I, 54]. Його утворено від апелятива *залужжя* „місцевість за лугом”. Відапелятивного походження є ойконім *Обич*, 1441 р.: *Обычь* [Теод. III, 130]. Він утворений від апелятива *обіч* „схил гори; схил гори над водою; дорога по схилу гори” [Марус., 238].

У писемних джерелах XVI століття спостерігаємо помітне збільшення стосовно XV ст. кількості першофіксацій ойконімів Шумщини. Серед них не лише назви поселень з архаїчними суфіксами, а й низка інших моделей. Найчисельнішими серед них є давні відпатронімі ойконіми: *Биківці*, 1583 р.: ze wsi *Wykowiec* [ŻD XIX, 140], назву поселення утворено від патроніма *биківці* „рід чи піддані Бика” [Туп., 74], інакше „поселення, яке заселяють *биківці*”, пор. *Быкъ* [Туп., 74]. *Вовківці*, 1518 р.: *Wolkowce* [AS III, 173], „поселення, яке заселяють *вовківці*” < ОН *Волкъ* [Мор., 59]; *Антонівці*, 1545 р.: Антоновцы [Теод. III, 310], „поселення, яке заселяють *антонівці*” < ОН *Антон*; *Васьківці*, 1518 р.: *Waskowce* [AS III, 167], „поселення, яке заселяють *васьківці*”, утворено від ОН *Васько* < *Василь*; *Гриньківці*, 1545 р.: *Hrynkowcey* [ŻD VI, 107], „поселення, яке заселяють *гри-*

ньківці” – від ОН Гринько < Григорій [Скрип., 53]; *Мізюринці*, 1583 р.: wsi Mizuryniec [ŻD XIX, 143], „поселення, яке заселяють *мізюринці*” – від ОН Мізюра < Мисюра, Мисюръ < Михайло [Туп., 252]; *Онишківці*, 1545 р.: Онишковцы [Теод. III, 345], „поселення, яке заселяють *онишківці*” – від ОН Онишко < Онисим [Скрип., 86]; *Янківці*, 1518 р.: Jankowce [AS III, 167], „поселення, яке заселяють *янківці*” – від ОН Янко < Ян = Іван.

Назви поселень на **-івка** засвідчені такими прикладами: *Кудлаївка*, 1598 р.: Кудлаївка [КЗС I, 192], утворено за допомогою суфікса **-івк -а** від ОН *Кудлай* [Горп., Корн., 121]. *Лепешівка*, 1518 р.: Lepieszówka [AS III, 173 – 174], походить від ОН *Лепеш, пор. ОН *Лепеха*, *Леніш* [Богд., 161], Лепешко [СП, 209]. *Шкроботівка*, 1583 р.: z Skrobotowki [ŻD XIX, 142], походить від ОН *Шкробот* [Богд., 265]. *Боложівка*, 1583 р.: z ... Bolozowki [ŻD XIX, 141], утворено за допомогою суфікса **-івк -а** від слов'янської відкомпонентної ОН *Болож, пор. Болог [Горп., 19], Болебогъ, Болебудъ [Мор., 20]. *Переморівка*, 1592 р.: Переморів [КЗС I, 91], 1629 р. – Переморівка [Бар., 131]. Первісно посесив на **-ів** (< **-ов**) від ОН *Переморъ, пор. ОН *Перемиль* [Туп., 301], *Перенгъ* [Мор., 149], з XVII століття – це утворення на **-івка**. *Радошівка*, 1542 р.: Радошовка [Теод. III, 137], походить від слов'янської відкомпонентної ОН *Радошъ* [Мор., 164] < *Рад[омль]* + **-ош**.

Першофіксаціями XVI століття є ще утворення на **-ів** (< **-овъ**): *Бриків*, 1566 р.: Бриквъ [Теод. III, 319], в основі цього ойконіма лежить ОН *Брыкъ* [Туп., 65], первісне значення „Бриків (двір чи ін.)”. *Кордишів*, 1583 р.: z...Kordyszowa [ŻD XIX, 140], від ОН *Кордиш, пор. *Кордаш* [СП, 185], первісне значення „Кордишів (двір чи ін.)”. *Рохманів*, 1583 р.: z Rochmanowa [ŻD XIX, 143], від ОН *Рахман* [Туп., 335], первісне значення „Рохманів (двір чи ін.)”.

Окрім розглянутих вище ойконімів, уперше в документах XVI ст. засвідчено такі відапелятивні назви поселень: *Жолобки*, 1545 р.: Жолобки [Теод. III, 326], утворена від апелятива *жолобки*, множина від *жолобок*, демінутив від *жолоб*. *Кути*, 1570 р.: Кути [ТЕС II, 297], утворено від апелятива *кут*, мн. *кути*. *Літовище*, 1570 р.: Литовище [КЗС I, 31], утворено від апелятива *літовище* „місце і час літнього перебування в горах гуцульської худоби”, „шар деревини, що визначає вік дерева”

[Гр. II, 372]. *Сошище*, 1579 р.: Сошище [КЗС I, 68], походить від апелятива *соха*, збільш. *сошище* „стовп, підпора переважно вилоподібна на кінці; міра орної землі; верхня частина даху в клуні, на ній повертається ручка колодяжного журавля...” [Гр. IV, 171].

Поодинокими прикладами представлені **відродинні** ойконіми: *Дедеркали (Великі, Малі)*, 1545 р.: Дедеркали [ІМС Т, 592], утворено від родинної назви *Дедеркали* шляхом перенесення назви людей на їх поселення. Первісне значення „поселення, яке заселяють *Дедеркали*”, пор. ОН Дедеркал [КЗС I, 25]. Диференційний член *Великі/ Малі* вказує на розмір поселення; **локально-етнічні** назви поселень: *Підгайці*, 1545 р.: Подгайцы [Теод. III, 213], від ЕН *підгайці* „люди, що оселилися під гаєм”; **відтопонімні** ойконіми: *Вілія*, 1545 р.: Вилия [Теод. III, 111], утворено від однойменного гідроніма Вілія; ойконіми з суфіксами **-ець, -иця** (вперше з'являються в документах XVI ст.): *Круголець*, 1578 р.: Круголець [КЗС I, 54], утворено від прикметника *круглий* і субстантивуючого суфікса **-ець** – „поселення, що виникло на круглій ділянці землі”; *Іловиця*, з 2-ї пол. XVI ст.: Іловиця [ТЕС II, 437], утворено від гідроніма *Іловиця*; *Вербиця*, 1563 р.: „*imienia iego Wierzbice*” [АЮЗР 7/ II, 81], утворено шляхом онімізації апелятива *вербиця*, зменшувальне до *верба*. Не виключено також, що ойконім *Вербиця* – це відгідронімний дериват; шляхом **субстантивації** атрибута виник лише один ойконім *Угорськ*, 1545 р.: Угорськ [Теод. III, 327], у 1947 р. його перейменовано у с. Підгірське [АТП, 1026]. Найімовірніше, ойконім утворено шляхом субстантивації прикметника *угорське*, суфікс **-ськ** може виражати релятивне значення, якщо враховувати, що поселення розташоване біля річки *Угорка*.

Ойконімами із затемненою семантикою є назви *Ісерна* та *Людвище*. *Ісерна*, 1571 р.: Ісерна [КЗС I, 38], у 1947 р. перейменовано на Кутянку [АТП, 984]). *Людвище*, 1545р.: Людвищи [Теод. III, 76]; 1569-1616 рр. – Лудвище [КЗС I, 42].

У писемних пам'ятках XVII-XIX ст. знаходимо набагато менше першофіксацій назв поселень, ніж у попередніх століттях. Це пояснюється тим, що більшість ойконімів уже знайшли своє відображення у документах попереднього століття. У цей період уперше засвідчені в писемних пам'ятках такі ойконіми: *Андрушівка*, 1629 р.: Андрушівка [Бар., 114], утворений за допо-

могою суфікса **-івк-а** (< **-овк-а**) від ОН *Андруш* < *Андрій*. Первісне значення „поселення, яке заснував (яким володів) *Андруш”. *Соснівка*, 1629 р.: Соснівка [Бар., 136]. Посесив з суфіксом **-івк-а** від ОН *Сосна* [Богд., 283]. *Малі Загайці*, 1626 р.: Малі Загайці [ТЕС II, 447]) – від ЕН *загайці* „люди, що оселились за гаєм”; диференційний член *Малі* вказує на розмір поселення. *Катеринівка* (первісно Катербург), з 1882 р.: Katerburg [SG III, 910], 1906 р. – Катербургъ [СНМВГ, 100], з 1947 р. – Катеринівка [АТП, 559]) – первісне значення „місто *Катерини*”. За відомостями „Тернопільського енциклопедичного словника”, граф Ю.-В. Плятер назвав містечко в честь своєї дружини [ТЕС II, 51].

Ойконімія Шумщини ХХ ст. репрезентує розгорнуту систему словотвірних моделей: майже всі ойконімічні моделі, що були властиві ойконімії попередніх століть, наявні й у першофіксаціях ХХ ст. Це різні як за семантикою твірних основ (відантропонімні та відапелятивні), так і за структурою (прості, складні та складені) деривати. За своїми етимонами та твірними формантами вони (моделі) є суто слов'янськими, що черговий раз засвідчує той факт, що час першофіксації ойконіма не можна вважати часом його виникнення. На час першофіксації ці ойконіми були переважно назвами хуторів, присілків, фільварків, але пізніше їх було об'єднано з більшими населеними пунктами й вилучено з облікових даних. Найпоширенішими серед першофіксацій цього часу є ойконіми, утворені внаслідок топонімізації апелятивів: *Діброва* < ап. *діброва* „листяний ліс на родючих ґрунтах, на якому переважає дуб” [СУМ II, 294]; *Монастирок* < ап. *монастирок*, демінутив до монастир „церква, будівлі й територія, належні релігійній громаді ченців та черниць” [СУМ IV, 78]; *Ліс* < ап. *ліс*; *Руда* < ап. *руда* „болотиста низина; ржаве болото на березі” [Марус., 248]; „руда; ржаве болото; кров” [Гр. IV, 85]; *Степ* < ап. *стен*; *Ферма* < ап. *ферма*; *Хмелище* < ап. *хмелище* – „місце, де ріс хміль”; *Хутір* < ап. *хутір*; *Черенко* < ап. *черенко*, демінутив до *черінь* – „рівнина, площина, що нагадує дно печі” [НУТС, 576], пор. ще *черен* – „леміш” [Гр. IV, 455-456]; *Мости* < ап. *міст*, множина *мости*; *Пеньки* < ап. *пеньок*, множина *пеньки*.

Друге місце серед уперше засвідчених у ХХ ст. назв поселень посідають складені ойконіми. Вони утворені шляхом лексикалізації та онімізації словосполучень. Диференційні члени у

них переважно виконують атрибутивну функцію. Так, в ойконімах *Руська Гута* та *Стара Гута* опорний компонент утворено від апелятива *гута* – „скляний завод” [Гр. I, 344]. Диференційний член першого з них (*Руська*) вказує на етнічну ознаку поселення, а другого (*Стара*) – на його вік. Назву поселення *Городиське Гутисько* утворено від апелятива *гутисько* – „місце, де був скляний завод” [Гр. I, 344], а диференційний член *Городиське* походить від апелятива *городисько*, те ж саме, що *городище* „древнє земляне укріплення” [Гр. I, 315].

Серед першофіксацій ХХ ст. наявні також окремі відродинні назви на **-и/-і**, ойконіми з суфіксом **-іvk-а** та ойконіми у формі родового відмінка. Усі разом вони займають третю позицію. Розглянемо їх докладніше. *Дригани* < від *Дригани* „родина *Дригана*”, *Дриган*, можливо, = *Драган* [Мор., 76]; *Маринки* < від *Маринки* „родина *Маринка*”, *Маринко* – здрібніло-пестлива форма від *Марин*. Назва поселення *Михайлівка* походить від ОН *Михайло* + суфікс **-іvk-а**. Ойконім *Писарівка* утворений за допомогою суф. **-іvk-а** від ОН *Писар* [СП, 273]. *Забара* – ойконім у формі родового відмінка – утворений від ОН **Забар*, пор. *Забарко*, *Забара* [СП, 146]. Первісне значення „Поселення Забара”. *Кульбіда* < ОН **Кульбід*, пор. ОН *Кульбіда* [Богд., 149; СП, 198]. Первісне значення цього ойконіма – „Поселення Кульбіда”.

Інші словотвірні моделі запрезентовані лише поодинокими прикладами: *Рідкодуб* – складна назва, утворена від апелятива *рідкодуб*, пор. *рідкодубина* – „рідкий дубовий лісок” [Гр. IV, 20]. *Надстав* – префіксальний ойконім, первісне значення „поселення, розташоване над ставом”. *Монастирищина* – посесивний ойконіми на **-(щ)ина**, утворений від апелятива *монастирищина* – „те, що колись було власністю монастиря”; *Ольгине* – посесив на **-ин** від ОН *Ольга*.

У другій половині ХХ ст. під впливом нової ідеології розпочався процес перейменування населених пунктів. Так, чужомовна за структурою назва замінена українським відповідником: *Катербург* < *Катеринівка*; а назву *Янківці* з польським варіантом імені *Іван* – *Ян* перейменовано на *Іванківці*; перейменовано також назву поселення, що викликала певні негативні асоціації: *Голібіси* > *Мирове* і т. п.

Здійснений нами аналіз ойконімії Шумщини дає можливість стверджувати, що ця територія належить до одного з найдавніше заселених районів сучасної Тернопільської області. Беручи до уваги час першофіксації ойконімів в історичних документах, характер твірних слів і топонімотворчих формантів, а також враховуючи дані археології, переконуємось у тому, що ойконімія цього краю сформувалася практично вже у XIV-XV століттях. За своїм характером вона була і залишається власне слов'янською.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Назви найдавніших поселень Тернопільщини / Д. Г. Бучко // Наукові записки. – Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – Вип. I. – С. 32-42.
2. Воляннюк І. Найдавніші ойконіми Південної Волині (в межах Тернопільської області) / І. Воляннюк // Наукові записки. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – № 2 (10). – С. 68-71.
3. Демидюк М. О., Мацкевой Л. Г. Розвідки в Бережанському та Шумському районах на Тернопільщині // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині / Демидюк М. О., Мацкевой Л. Г. – Львів: Світ, 1991. – С. 35-36.
4. Івановський В. І. Роботи на території Ланівецького району Тернопільської області / Івановський В. І. // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів: Світ, 1991. – С. 37-38.
5. Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля / Віра Котович. – Дрогобич: Відродження, 2000. – 156 с.
6. Черніхівський Г. І. Крем'яничина: Історичне та літературне краєзнавство / Черніхівський Г. І. – Кременець: Просвіта, 1992. – 104 с.
7. Ющук А. Шумщина до 1149 року // Шумщина: краєзнавчий альманах. – Книга 1: Сучасність і давнина в дослідженнях, документах і красному письмі / Ющук А. – Тернопіль: Джура, 2005. – С. 44-48.

ДЖЕРЕЛА

- АЮЗР – Архивъ Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. – Ч.7. – Т. II; Ч.8. – Т. IV. – К., 1876 – 1907.
- Бар. – Баранович Ол. Залюднення Волинського воєводства у I пол. XVII ст./ Ол. Баранович. – К.: УВАН. Соціально-

- економічний відділ. Комісія історико-географічна., 1930. – 155 с. З картою Волинського воєводства, 1629 р.
- ІМС Т – Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська обл. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1973. – 640 с.
- КЗС – Кременецький земський суд: описи актових книг XVI-XVII ст. / [укл.: Л. А. Попова, З. С. Хомуцька, В. Д. Чунтулова]; відп. ред. І. Л. Бутич. – Вип. I-IV. – К., 1959-1965.
- Пам. – Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Т. I – II. – К., 1897-1898.
- ПСРЛ – Полное собрание русских летописей: в 2 т. / [под ред. акад. Е. Ф. Карского]. – М.: Изд-во вост. лит., 1962.
- РИБ – Русская историческая библиотека, издаваемая императорскою археографическою комиссиею. – Т. I. – Литовская метрика. – СПб, 1910.
- СНМВГ – Список населенных мест Волынской губернии... – Житомир: Волын. губ. типогр., 1906. – 219 с.
- Теод. – Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. – Т. III. – Почаев, 1899.
- АТП Т – Тернопільська область. Адміністративно-територіальний поділ / [упор. М. В. Дудар]. – Тернопіль, 1967. – 142 с.
- ТЕС – Тернопільський енциклопедичний словник: в 2 т. / [гол. ред. кол. Геннадій Яворський]. – Тернопіль: ВАТ ТВПК „Збруч”, 2004 – 2005.
- АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К.: Укр. вид-во політичної літератури, 1947. – 1064 с.
- Цинк. – Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: Краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 р.: в 2-х т. –Вінніпег, 1984.
- AS – Archiwum książat Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaka. – Т. I – III. – Lwów, 1887 – 1910.
- SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego I innych krajów słowiańskich, t. I-XV. – Warszawa, 1880-1902.
- ŹD – Źródła dziejowe. – Т. VI, XIX. – Warszawa. – 1877-1889.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Богд. – Богдан Ф. Словник українських прізвищ у Канаді /Богдан Ф.–Вінніпег–Ванкувер, 1974.– 354 с.
- Горп. – Горпинич В.О., Бабій Ю.Б. Прізвища Середньої Наддніпряниці: словник / В. О. Горпинич, Ю. Б. Бабій. – Дніпропетровськ: Пороги, 2004. – 139 с.

- Горп., Корн. – Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя: словник / В. О. Горпинич, І. А. Корнієнко. – Дніпропетровськ: Пороги, 2003. – 271 с.
- Гр. – Грінченко Б. Д. Словарь української мови / Зібр. ред. журн. „Киевская старина”. Надр. з вид. 1907-1909 рр., фотомех. способом. – Т. I-IV. – К.: Довіра – УНВЦ „Рідна мова”, 1997.
- Жт. – Житомирська область
- Марус. – Марусенко Т. А. Матеріали к словарю українских географических апелятивов (названия рельефов) // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика) / Марусенко Т. А. – М.: Наука, 1968. – 303 с.
- Мор. – Морошкин М. Я. Славянский именовслов или собрание славянских личных имён / Морошкин М. Я. – СПб., 1867. – 213 с.
- НУТС – Новий український тлумачний словник / [укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Харків: Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – 608 с.
- Скрип. – Скрипник Л. Г. Власні імена людей / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К.: Наук. думка, 1996. – 335 с.
- СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівецьчини) / [Н. Д. Бабич, Н. С. Колесник, К. М. Лук’янюк та ін.; гол. ред. К. М. Лук’янюк]. – Чернівці: Букрек, 2002. – 424 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. / [голова ред. кол. І. К. Білодід]. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. II, IV.
- Туп. – Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён: Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – СПб., 1903. – 857 с.
- Mal. – Malec M. Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych. – Wrocław etc.: PAN, 1982. – 220 s.
- Svob. – Svoboda L. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha, 1964. – 317s.

Inna Volyanuk. Oikonymy of Shumsk region through the centuries prism

The article traces the process of the inhabiting of Shumsk district (Ternopil region) according to the oikonymic data; the genesis and development of the local oikonimia (taken into consideration the first notes about the names of the settlements in the historical documents, the character of the forming word and toponym forming formant) is analyzed.

Key words: oikonym, first-ficsation, historical source, apelative, personal name.